

memorii | jurnale | corespondență

Émile Picot (1844–1918), lingvist și romanist francez, membru de onoare al Academiei Române, a fost, între 1875 și 1909, primul profesor de limba română de la École des Langues Orientales.

În anul 1866, după ce a absolvit studiile de drept și a fost admis avocat al baroului din Paris, a ajuns la București în urma unui eveniment istoric important: urcarea pe tronul Principatelor Unite Române a prințului Carol de Hohenzollern; Picot a devenit secretarul francez al acestuia, funcție pe care a îndeplinit-o până la sfârșitul lunii noiembrie 1867. În continuare, a fost numit viceconsul al Franței la Timișoara în 1868 și a rămas acolo până în 1872, cu o întrerupere în timpul Războiului Franco–Prusac din 1870–1871, când a participat la diferite misiuni în Franța și Europa Centrală.

Experiența din tinerețe va alimenta o lungă carieră de profesor și de savant. La trei ani după întoarcerea sa din Europa Centrală, în 1875, propune crearea unui curs de limba română în ceea ce se numea pe atunci École Spéciale des Langues Orientales Vivantes, care a suscitât un viu interes printre francezi și români, deopotrivă, din multe motive, lingvistice, culturale, politice, diplomatice și comerciale. Cursul este oficializat în 1880, dată la care Picot adaugă un curs de istorie la cel de limbă, transformat apoi în catedră universitară în 1888, ceea ce permite eliberarea unor diplome. Picot predă până în 1909, când se pensionează.

Printre operele din domeniul românesc se numără traducerea în ediție bilingvă a cronicii lui Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei / Chronique moldave*, în 1878, o capodoperă a editării pentru epocă și un monument de erudiție.

A fost membru în Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, director al Société des Antiquaires de Normandie, precum și editor al *Revue de linguistique et de philologie comparée*.

Publicații: *Les Serbes de Hongrie, leur histoire, leurs privilèges, leur église, leur état politique et social*, 1873; *Les Roumains de la Macédoine*, 1875; *Bibliographie Cornélienne: ou, Description raisonnée de toutes les éditions des œuvres de Pierre Corneille*, 1875; *Le Mystère du Vieil Testament* (împreună cu James de Rothschild), 6 vol., 1878–1891; *Collection de documents pour servir à l'histoire de l'ancien théâtre*, 1879; *Nouveau recueil de farces françaises des XVe et XVIe siècles, publié d'après un volume unique appartenant à la bibliothèque royale de Copenhague* (éd. E. Picot), 1880; *Chants populaires des roumains de Serbie*, 1889; *Les Italiens en France au XVIe siècle*, 1901; *Recueil général des sotties*, 3 vol., 1902, 1904, 1912.

Cécile Folschweiller este profesor asociat de limba, literatura și civilizația română la INALCO. Printre lucrările publicate se numără *Philosophie et nation: Les Roumains entre question nationale et pensée occidentale au XIXe siècle* (Honoré Champion, Paris, 2017).

ÉMILE PICOT
SECRETARUL PRINCIPELUI CAROL
CORESPONDENȚĂ
DE LA BUCUREȘTI
1866-1867

Ediție critică
de Cécile Folschweiller

Traducere din franceză
de Lia Decei

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Mona Antohi
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Iuliana Constantinescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Livco Design

Émile Picot, Secrétaire du Prince de Roumanie
Correspondance de Bucharest, 1866–1867
Édition critique par Cécile Folschweiller
© 2020, Presses de l'INALCO

© HUMANITAS, 2022, pentru prezenta versiune în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Picot, Emile

Correspondență de la București, 1866–1867 / Émile Picot;

ed. crit. de Cécile Folschweiller; trad. din lb. franceză de Lia Decei. –

București: Humanitas, 2022

ISBN 978-973-50-7667-2

I. Folschweiller, Cécile (ed.)

II. Decei, Lia (trad.)

821.133.1

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723 684 194

Mulțumiri

Le mulțumesc în special descendentelor lui Émile Picot, Marine Picot, proprietara scrisorilor inedite, surorii sale Catherine Picot-Bonneau, care a făcut prima transcriere, a răspuns cu foarte multă amabilitate la întrebările mele și mi-a pus la dispoziție documentele de care dispunea, și lui Brigitte Bignier, care mi-a semnalat, apoi mi-a împrumutat teza de doctorat a Cesarinei Baroni, conținând alte scrisori inedite în anexă.

Mulțumirile cele mai călduroase merg de asemenea către Catherine Durandin, Irina Gridan, Silvia Marton, Alina Pavelescu, Matei Cazacu, Arthur Filimon, Guy Hoedts și Bernard Lory pentru ajutorul lor prețios.

Principatele Unite Române la venirea principelui Carol în 1866¹.

© Presses de l'INALCO

¹) Date fiind amestecul de limbi și evoluția frontierelor în această regiune a Europei de Est, numeroase orașe aveau mai multe nume. Am indicat numele actual, urmat, între paranteze, de numele utilizate în mod curent în acea epocă.

Notă referitoare la editarea textului

Correspondența prezentată aici – 99 de scrisori, dintre care 51 inedite – nu este omogenă și este rezultatul unui compromis criticabil, fără îndoială, dar, să sperăm, util, în pofida defectelor sale. Ea adună de fapt cinci serii de scrisori provenind din surse diferite, fiecare serie fiind identificată prin inițiale care trimit la sursa corpusului:

- Scrisori autografe inedite de la Émile Picot către familia sa și de la familia sa către Émile Picot, transmise descendenților de către Jean Picot, nepotul lui Émile Picot și fiul lui James Picot. Unele dintre aceste scrisori, în special cele de la Cécile Desjardins, au fost lăsate deoparte, neavând decât un interes strict familial: 43 de scrisori, notate C.P.B.
- Scrisori autografe inedite de la Émile Picot către familia sa, fotocopyate în anexa tezei de doctorat a Cesarinei Baroni, *Émile Picot à travers sa correspondance familière*¹, transmise autoarei de către Gaston Picot, fiul lui Émile, dintre care cele mai multe erau comune corpusului precedent: 9 scrisori, notate C.B.
- Scrisori autografe de la Hortense Cornu către Ernest Desjardins și Émile Picot (1866–1868), conservate la Bibliothèque Nationale de France², publicate anterior de Nicolae Georgescu-Tistiu în 1925³: 12 scrisori, notate H.C.
- Scrisori de la Émile Picot (către diverși destinatari) și către Émile Picot, publicate de Georgescu-Tistiu în 1926⁴: 29 de scrisori, notate N.G.T.
- Extrase ale scrisorilor de la Émile Picot către Hortense Cornu publicate de Marcel Emerit în 1939⁵: 6 scrisori, notate M.E.

¹) Baroni, 1967. ²) BNF, Departamentul manuscrise, NAF10258.
³) Georgescu-Tistiu, 1925. ⁴) Georgescu-Tistiu, 1926. ⁵) Emerit, 1939, pp. 53–73. Articolul se referă la o bogată corespondență a lui Hortense Cornu regăsită de autor, care conține, între altele, toate scrisorile trimise de Picot. Cum o parte dintre acestea au fost publicate de Georgescu-Tistiu,

Nu am avut acces la versiunea manuscrisă originală decât pentru seriile 1 și 3. Însă scrisorile din seria 2, deși fotocopyate, sunt în mod evident autentice: nu numai scrierea, stilul și conținutul sunt în toate privințele conforme cu scrisorile manuscrise originale, dar o mare parte a acestui corpus este comună stocului din seria 1, fotocopiile fiind riguros identice cu originalele din seria C.P.B.

În seria 4, două scrisori transcrise de Georgescu-Tistu aveau originalul în seria 2, original pe care, bineînțeles, l-am preferat (scrisorile 32 și 73), ceea ce a permis să fie restabilite cele câteva cuvinte criptate pe care Georgescu-Tistu nu le putuse transcrie. Am lăsat deoparte două scrisori pe care el le inclusese în culegerea lui, dar care nu prezentau interes în raport cu misiunea lui Picot. Au fost făcute mai multe corecturi la erorile de transcriere ale lui N. Georgescu-Tistu, evidente sau detectate prin verificarea încrucișată a textelor.

Clasarea scrisorilor a trebuit să țină seama de dublul calendar în vigoare la acea epocă în Principatele Române. Acestea încă aplicau oficial calendarul iulian (numit și „stil vechi“), în urmă cu 12 zile față de calendarul gregorian („stil nou“) utilizat de țările occidentale. Dar, așa cum explică Picot însuși în scrisoarea 24, se obișnuia să se plaseze una lângă alta cele două date, să se „alătore stilul nou celui vechi“, așa cum o face el însuși în majoritatea scrisorilor sale. Atunci când nu este decât o singură dată, probabil că e vorba de calendarul gregorian, deoarece Picot se adresează unor interlocutori francezi, iar coerența cronologică a evenimentelor relate a confirmă. Referința comună tuturor scrisorilor fiind calendarul gregorian, occidental („stil nou“), a doua dată este deci pertinentă atunci când existau două, iar noi a trebuit să revedem clasarea editorului din 1926, care se fondase pe prima dată, creând astfel incoerențe în succesiunea scrisorilor. Câteva scrisori care depășesc din punct de vedere cronologic misiunea lui Picot la București, scrise după întoarcerea sa, dar în legătură cu activitățile lui în România, au fost păstrate.

Scrisorile adresate lui Picot sunt cu italice.

Semnele de întrebare [?] semnalează termeni dificil de descifrat sau reproduc incertitudinile menționate de Georgescu-Tistu în transcrierea sa.

Abrevierile titlurilor onorifice au fost păstrate: A.S. (Alteța Sa), M.S. (Maiestatea Sa), E.S. (Excelența Sa), MM.LL. (Maiestatețile Lor), A.S.S. (Alteța Sa Serenissimă).

iar Emerit este limitat de lungimea articolului, el nu selectează decât extrase ale unor scrisori inedite în epoca sa. Dar nu indică, din nefericire, ce s-a întâmplat cu această corespondență care ne-ar fi permis să verificăm transcrierea lui Georgescu-Tistu (care a lucrat pe copiile ciornelor păstrate de Picot) a scrisorilor către Hortense Cornu și, bineînțeles, să completăm ansamblul.

Câteva infime corecturi (de ortografie, greșeli de tipar evidente, de punctuație) au fost făcute, dar ortografia, chiar cu greșeli și învechită, a numelor proprii (nume de locuri și de persoane adesea adaptate la franceză) și a unor termeni, mai ales românești, a fost conservată, precizându-se eventual în notă sau între paranteze forma corectă și modernă. Variantele franco-române ale ortografiei numeroaselor patronime au fost de asemenea conservate (Couza/Cuza, Balatchano/Bălăceanu, Bratiano/Brătianu etc.).

C.F.

CORESPONDENȚĂ
DE LA BUCUREȘTI
1866-1867

Paris, azi, 24 august 1866

Draga mea soră,

Îți mulțumesc mult pentru scrisoarea ta din această dimineață. Am fost foarte fericiți, mama și cu mine, că am primit încă o dată vești de la tine înainte de plecarea noastră.¹ În ceea ce mă privește, îți sunt, te asigur, profund recunoscător pentru afecțiunea atât de vie pe care nu încetezi să mi-o arăți prin cele mai mișcătoare semne. Am acceptat, o știi, oferta de 500 fr. pe care ai binevoit să mi-o faci, dar trebuie să-ți amintești cu ce condiție. Uneori nu aud prea bine, iar cu o ureche mai ales nu aud deloc, și acestei urechi i-ai adresat cuvintele tale amabile. Îți voi înapoia acești bani de îndată ce voi putea, și sper, cu ajutorul lui Dumnezeu, s-o pot face curând. În plus, sunt încredințat că nu-mi vei intenta niciodată un proces. Aș dori mai ales să-ți pot oferi dovezile efective ale trainicei mele prietenii.

Mama se simte mult mai bine azi, e chiar foarte bine, iar plecarea noastră este fixată negreșit pentru seara asta. Ne gândeam că o să sosim la Mulhouse duminică la ora cinei, dar ziua va fi atât de lungă, timpul pe care îl vom putea petrece la Strasbourg va fi atât de scurt, încât probabil nu vom ajunge la

¹⁾ Așa cum o indică scrisorile nr. 3 și 11, Émile Picot este la această dată pe punctul de a pleca într-un scurt voiaj cu mama sa în Elveția, trecând prin Alsacia și Baden. El continuă să se ocupe de corespondență și să asigure secretariatul pentru cumnatul lui, Ernest Desjardins, care nu se afla la Paris.

Mulhouse decât luni 27, în cursul dimineții. Eu voi merge, în orice caz, duminică dimineață la poșta din Strasbourg și voi fi foarte bucuros să găsesc câteva rânduri de la tine.

Am adus la zi situația de la Comisia Borghesi². Am primit de la Berlin un pachet gros de *schede*³, cu copia, pachet care va rămâne acasă până la întoarcerea dlui Renier⁴. Pachetul nu conține, din nefericire, nici o scrisoare, și nici, mai ales, nota dlui Mommsen⁵. Aceste *schede* au fost duse direct la ambasadă de copistul de la Berlin. Probabil că marele istoric (care este și marele epigrafist, marele numismat, marele jurisconsult, precum și omul dezagreabil pe care îl cunoști) nu vrea să mai corespundeze cu francezi. Cu atât mai rău pentru el. Poate că mai are de învățat câte ceva de la francezi.

Dl de Rossi și dl Minervini⁶ au trimis înapoi șpalturile. Cel din urmă cere câteva *rapoarte* expediate mai demult, dar care, printr-o supărătoare împrejurare, nu mai erau complete în locul pe care-l știi. Tocmai i-am scris câteva rânduri pentru a-l ruga să aibă răbdare.

²) Bartolomeo Borghesi, arheolog italian, creatorul numismaticii și epigrafiei istorice, se număra printre erudiții din cercul de savanți grupați în jurul lui Hortense Cornu și al lui Napoleon III. La moartea sa, pe 16 aprilie 1860, împăratul a constituit o comisie însărcinată să pregătească publicarea manuscriselor sale, pe cheltuiala lui. Această comisie era compusă din Léon Renier (vezi nota 4), J.B. Rossi, A. Noël des Vergers și Ernest Desjardins, secretarul comisiei. În iunie 1860, în timpul primei misiuni a acestei comisii în Italia, Desjardins îl luase pe tânărul Émile ca secretar pentru a-l ajuta, iar Émile a continuat să-l ajute în această sarcină de lungă durată și în anii următori. ³) *Schede* (it.): fișe. ⁴) Léon Renier (1809–1885), epigrafist și arheolog, specialist în inscripții romane; Picot a fost elevul lui. Este, între altele, autorul unui studiu despre inscripțiile de la Troesmis, oraș roman antic de la Dunărea de Jos, azi Iglia, în România (*Inscriptions de Troesmis dans la Mésie inférieure*, 1864–1865), care a prilejuit o controversă cu Theodor Mommsen. ⁵) Theodor Mommsen (1817–1903), istoric german, în epoca respectivă cel mai mare specialist în Antichitate. Făcea parte, indirect, din cercul de savanți reuniți de Hortense Cornu în jurul lui Napoleon III. Acesta, care pregătea *Histoire de Jules César* (1865), l-a întâlnit pe eminentul savant în 1863. ⁶) Giulio Minervini (1819–1891), arheolog italian.

Am plătit adineauri 123 fr. pentru rezilierea asigurării cailor și trăsorii, angajatul de la birou trebuie să revină la începutul lui octombrie pentru ca soțul tău să semneze *anexa*.

Mama te-a anunțat probabil ieri că a sosit broșa de la Tunis, pe care am primit-o prea târziu pentru a mai fi posibil să o adăugăm în coletul trimis de noi. Pot de altfel să-ți spun că este destul de stângaci executată, că diamantele lipsesc cu desăvârșire. Efectul va fi totuși splendid pe o haină neagră.

Alături acestei scrisori: o scrisoare de la Armengaud, ce însoțea portretul lui, care figurează de acum în album; o scrisoare de la Hussein pusă la poștă chiar la Paris cu o adresă falsă, ceea ce a întârziat-o mult.

Acestea sunt, cu o *Notă* a dlui Marcou despre *omul american*⁷, diversele pachete care ne-au parvenit la adresa voastră. Va trece fără îndoială o vreme înainte de a ști bine ce se întâmplă aici, dar cred, de altfel, că nu se va petrece nimic.

Ne bucurăm să aflăm despre frumoasa primire pe care v-a făcut-o Cordier și dorim mult să fim puși la curent cu toate conferințele, al căror succes ni se pare asigurat. Totuși continui să cred că Feuillet⁸ era un subiect mai bun pentru a începe.

Pornind la drum, vă trimitem mii de sărutări ție și dragilor tăi copilași, pe care îi iubim atât de mult. Tata ni se alătură pentru a vă ura, ție și soțului tău, toate cele bune, fără a-i uita pe *Toto* și *Loulou*⁹.

⁷) Jules Marcou (1824–1898), geolog, autorul articolului „Sur divers armes, outils et traces de l’homme américain“, extras din *Bulletin de la Société géologique de France*, vol. XXVII, februarie 1866, pp. 374–377.

⁸) Fără îndoială Octave Feuillet (1821–1890), scriitor de succes care s-a bucurat de favorurile Curții și mai ales ale împărătesei Eugénie. Ernest Desjardins ținea în mod regulat conferințe pe diverse subiecte. ⁹) Paul, respectiv Louise Desjardins, nepoții lui Émile, copiii lui Cécile și Ernest Desjardins. Paul Desjardins va fi, începând din 1910, fondatorul și animatorul acelor Décades de Pontigny, întâlniri internaționale ale intelectualilor care credeau în libertatea de gândire.

Transmite, te rog, complimentele noastre respectuoase soacrei tale și dnei Joly, și mulțumiri din partea mea, îndeosebi dnei Fournier. Dă-i, pentru a o recompensa, puțin B., dar *nu prea mult!*

Te rog să crezi în totalul devotament al fratelui tău, care te iubește.

Émile Picot

Întreabă-i pe bunii Bibiquets¹⁰ ce vor să le aducem. Sunt sigur că și ei se gândesc deja să ne aleagă niște scoici frumoase.

¹⁰⁾ Vezi nota precedentă.

Creuznach¹, 25 august [18]66,
la frații Schnabel.

Dragul meu domn Desjardins,

Principele României îmi scrie: „Trimiteti-mi-l pe domnul secretar, am multă nevoie, secretarul german nu îmi poate fi util în franceză, cel pe care mi-l propuneți ar putea să lucreze și la afacerile externe“.

Condițiile sunt următoarele: angajare pe un an, posibilitatea de a rămâne mai mult timp; cum visteria română este într-o stare critică, iar principele renunță la jumătate din lista sa civilă, în primul an 5.000 fr., casă și masă, în al doilea 6.000, deplasarea plătită, sau mai degrabă rambursată, căci nu cred că există fonduri la Paris.

În pofida La Revue des Deux-Mondes², principele a reușit foarte bine în România, și, imediat ce lucrurile se vor aranja cu Poarta, totul va merge foarte bine. Îmi doresc foarte mult ca dl Émile să accepte. Cred că va fi avantajos pentru el să vadă de aproape problemele guvernamentale, și dragul meu principe va fi avantajat și va profita de compania cumnatului dumneavoastră.

¹) Bad Kreuznach, stațiune termală germană, în Renania. ²) Aluzie la „Chronique de la quinzaine“ din numărul din 14 iulie 1866 al acestei reviste, care tratează, între alte probleme de actualitate, chestiunea românească. Articolul, semnat E. Forcade, face un tablou negativ și critic al începutului domniei tânărului principe Carol, marcat de dezordini și de cheltuieli excesive, care îl discreditează. „Autoritatea nouă nu a știut să evite excesele de putere [...] și nu a știut să se facă respectată și ascultată nicăieri“ (Forcade, iulie 1866).

Trimiteti-l pe dl Émile să se întâlnească, la Hôtel de Bade, boulevard des Italiens, cu un trimis neoficial al prințului, dl Demetriu Bratiano³, vicepreședinte al Camerei române (a nu se confunda cu Jean Bratiano), care este la Paris în misiune. A venit aici alaltăieri să-mi aducă scrisoarea principelui, i-am spus că dl Émile va veni să-l vadă. Dacă se decide (fratele dumneavoastră) pentru da, înainte de a pleca va face bine să se ducă la trimisul oficial dl de Balatchano⁴, 10 Boul. Malesherbes, să ia depeșele. Și dacă ar putea trece pe aici la plecare, am să-i dau o scrisoare și vom sta de vorbă; va fi un mic ocol de câteva ore, chiar mai puțin. Scrieți-mi oricum repede, spuneți-mi ce ați hotărât și cum se simte toată familia.

*A dumneavoastră veche prietenă,
Hortense Cornu*

³) Dumitru Brătianu (1818–1892), ca și fratele său Ion Brătianu, a făcut parte dintre conducătorii revoluției din Țara Românească din iunie 1848, înainte de a se angaja într-o lungă carieră politică în cadrul Partidului Liberal. În august–septembrie 1866, el este trimis la Paris de către principele Carol cu scopul de a obține de la Napoleon III sprijinul său în negocierile cu Imperiul Otoman pentru recunoașterea tânărului suveran aflat pe tronul Principatelor. ⁴) Ion Bălăceanu (1825–1914), după studii de drept în Franța și participarea la evenimentele din 1848, este trimis ca agent diplomatic al Principatelor Unite la Paris chiar după alungarea domnitorului Cuza, în februarie 1866, unde prima sa misiune, neoficială, constă în demersuri pentru a-i găsi un succesor lui Cuza (vezi Introducerea). Oficializat în rolul său de agent diplomatic român la Paris după recunoașterea principelui Carol de către otomani, a rămas până în mai 1867, în două mandate diferite. Va fi mai târziu ministru al afacerilor externe în 1876 și va ocupa mai multe posturi de agent diplomatic la Viena, Roma, Londra, Constantinopol.

Cuprins

<i>Mulțumiri</i>	5
<i>Introducere</i>	7
<i>Notă referitoare la editarea textului</i>	33
Correspondență de la București, 1866-1867	37
<i>Lista scrisorilor</i>	357
<i>Bibliografie</i>	361
<i>Indice de nume</i>	367